

recensie

Luisteren, een instrument binnen handbereik

FILOSOFIE Politici die beloven om naar de bevolking te luisteren, tips om beter naar elkaar te leren luisteren: allemaal in de hoop op meer wederzijds begrip. Maar is het zo eenvoudig? Miriam Rasch vraagt zich af wat 'goed luisteren' echt betekent.

In een wereld die meer gericht is op spreken, wordt luisteren graag als een medicijn ingeroepen tegen polarisatie en conflict. Maar is het wel zo'n wondermiddel? Want in deze context dient luisteren een specifiek doel, schrijft de Nederlandse filosoof en essayist Miriam Rasch in *Luisteroefeningen*, terwijl je pas echt luistert als het belangeloos is.

Rasch doorprijkt heel wat foute aannames over luisteren in haar boek, waarin ze 'op zoek gaat naar de ethiek van het luisteren'. Zo moeten we in een gesprek empathie tot op zekere hoogte loslaten, anders lopen we het risico de aandacht weer op onszelf te vestigen. En dialoog leidt niet vanzelf tot minder conflict: kom je enkel tot een botsing van voor- en tegenargumenten, dan versterkt dat de polarisatie – praten kan zo net tot minder begrip leiden omdat de focus op 'het Individu en zijn Mening' ligt, op het spreken dus.

Wat is goed luisteren? De filosoof stelt vast dat die vraag onderbelicht is gebleven in de westerse filosofie. We hechten doorheen onze geschiedenis meer waarde aan het zich uitspreken en van zich laten horen, als een voorwaarde voor autonomie. Nog een probleem, zo schrijft Rasch, is dat we blijven denken volgens het transmissiemodel van de twintigste eeuw, waarbij communicatie bestaat uit een zender, boodschap en ontvanger. Maar de ontvanger is intussen al lang geen eindpunt meer: hij is een actieve knoop in een netwerk. Alleen al hoe we online omgaan met schokkende beelden, illustreert die veranderde realiteit: een foto van een dood lichaam kan viraal gaan, zelfs bewerkt worden. Wie is zender, wie ontvanger? Wie kijkt – en klikt – wordt veelal (ongewild) zender. Het geeft een nieuwe invulling aan het begrip 'dialoog': die draait meer om delen dan om zenden.

Technologie heeft onmiskenbaar een invloed op onze luisterbereidheid, toont Rasch helder aan, die daarmee het betoog verderzet dat ze startte in haar boeken *Zwemmen in de oceaan: berichten uit een post-digitale wereld* (2017) en *Fricitie: ethiek in tijden van dataïsme* (2020). Kritisch noteert ze: "Wie luistert er nu iedereen kan spreken." Zelf heeft ze reserves om haar mening te geven op sociale media – ze gelooft niet dat deze relevant is en de hele maalstroom van zelfprofilering maakt haar verlangen naar afzondering enkel groter. Tezelfdertijd voelt ze daarover ook schaamte, want ze wil wel degelijk betrokken zijn. "Draag ik met mijn stilzwijgen niet bij aan een ander probleem, dat je interpassieve onverschilligheid kunt noemen?"

Rasch vraagt zich af of luisteren een alternatieve vorm van betrokkenheid kan zijn. Van verzet misschien.

Luisteren als iets wat de binariteit van spreken of zwijgen doorbreekt. Het maakt van *Luisteroefeningen* een filosofische, en toch persoonlijke zoektocht van iemand die wil bijdragen en tegelijk teleurgesteld is in de manier waarop het systeem dit van haar eist.

Technologie maakt luisteren afstandelijker, tegelijk is luisteren inherent iets door en door lichamelijks. In tegenstelling tot kijken gaat het bij luisteren om vibraties, wat het op 'voelen' doet lijken. "De percussionist Evelyn Glennie beschrijft in haar 'Hearing essay' hoe zij als zeer slechthorend muzikant luistert. Het hele lichaam doet mee (...) 'De lage tonen voel ik vooral in mijn benen en voeten, terwijl de hoge op specifieke plekken van mijn gezicht, nek en borst zitten'."

Zelf woont Rasch een luistermeditatie bij, een workshop 'deep listening' waarbij alles in haar lichaam wordt uitgenodigd om te luisteren. Overal op haar lichaam lijken oren te zitten: "Mijn voetzolen luisteren naar de straatstenen en nog dieper, naar de aarde daaronder."

Luisteroefeningen rekt zo het begrip 'luisteren' op: Rasch betreft filosofen, sociologen, cultuurwetenschappers, zelfs de schrijver Virginia Woolf (ook een stream of consciousness is een luisterende manier om in de wereld te zijn). Ze haalt onderzoek aan naar een sloppenwijk in Delhi, waarin niet zozeer geluisterd werd naar de verhalen en meningen van de bewoners, maar naar de geluiden die het dagelijkse leven van de buurt uitmaken. Zo erkent ze dat de bewoners "een innerlijk herbergen waarin van alles te horen is waar niemand anders bij kan, dat de bron is van een perspectief, van interesses en verlangens". De wetenschap, zo maakt het boek duidelijk, lijkt goede pogingen te doen om beter of anders te luisteren.

ETHIEK VAN HET LUISTEREN

Natuurlijk verkeert niet iedereen in de positie om voortdurend te luisteren. "Het muten van jezelf is soms ook een privilege." En voor mensen die zich uitgesloten of vervreemd voelen, is onzichtbaarheid geen keuze, maar een treurig feit. Rasch is zich bewust van deze ethische kwesties. Zoals ze zich ook bewust is van andere mogelijke blinde vlekken in het discours: de overtollige ballast van een gesprek, bijvoorbeeld, wat doen we daarmee? Misschien wel te

weinig. In een dialoog eindigt de 'luisteroefening' doorgaans wanneer er overeenstemming wordt gevonden, voorbij alle (vervolgens ondergeschikte) verschillen. Rasch heeft het over 'exiled excess'. Hebben we daar wel een plaats voor, een tussenruimte waarin iets "ontregelends en betekenisvol kan gebeuren"?

Hoe verder Miriam Rasch komt in het ontwikkelen van "een ethiek van het luisteren", hoe duidelijker het wordt dat een communicatiemodel met enkel een zender en een ontvanger niet klopt. Want we luisteren niet zozeer om te begrijpen "maar om het onbegrijpelijke te aanvaarden". Luisteren is veel ambivalenter, ongehoorzamer en beweeglijker dan we makkelijkheidshalve aannemen.

Zelfs Roland Barthes vond in 1978 de druk om een mening te hebben al doodvermoeiend

In haar epiloog voert Rasch de Franse semioticus en filosoof Roland Barthes op. Die vond al in 1978 de constante druk om een mening te hebben doodvermoeiend, "over het marxisme, over Freud" ... Hij verlangde naar het recht om te zwijgen en geen aandacht te schenken aan al het gebabbel in de wereld. Zijn redmiddel? "Het niet langer aanhoren, maar ernaar luisteren: het opvatten als een fictioneel object, een taalkundig spektakel", een esthetische, zintuiglijke waarneming. Iets wat tussenruimte mogelijk maakt.

Luisteren is geen passe-partoutoplossing, maar een levenshouding. Een die we best bedachtzaam invullen. Of zoals Simone Weil schreef: "Aandacht is de zeldzaamste en zuiverste vorm van vrijgevigheid."

Hannah Roels

MIRIAM RASCH
Luisteroefeningen. Over aandacht en ontvankelijkheid
De Bezige Bij, 224 blz.,
€ 22,99 (e-boek € 12,99)